

УДК 376:364.6

DOI: 10.15587/2519-4984.2023.289914

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРИ РОБОТІ З РОМСЬКИМИ СПІЛЬНОТАМИ

Л. Ю. Полівко

The Roma community has always been of interest to researchers and activists in numerous countries around the world due to its rich history and unique culture. The language, traditions, religion, history, and way of life of the Roma are distinctive and marked by their uniqueness. However, the Roma community also faces significant social and economic challenges that affect their opportunities and quality of life. In this context, working with Roma communities holds great socio-pedagogical significance.

The socio-pedagogical aspects of this work encompass a complex set of measures and strategies, aimed at improving the quality of life for the Roma people, increasing the level of education among children and youth, and promoting their social inclusion and adaptation to a broader society. The relevance of this research is closely tied to the necessity of ensuring the social inclusion of the Roma community, which encounters various forms of discrimination and challenges in various aspects of life. Ensuring human rights for the Roma is a globally relevant issue, and research in the fields of social work and pedagogy can contribute to improving their situation.

This research aims to understand the complex interrelationships between the Roma community and society at large and to identify best practices and strategies that can enhance the lives of Roma communities and facilitate their integration into various aspects of societal life.

The practical significance of this research lies in the possibility of developing programs and initiatives, aimed at improving the lives of Roma communities. These programs will contribute to the social integration of the Roma, the preservation of their culture and identity. Understanding the socio-cultural context of Roma communities and addressing their needs are key to successful work with this community. The research also underscores the importance of combating stigma and discrimination based on ethnicity and promotes the creation of a more just and inclusive society. Supporting the development of Roma communities at the local level, including improving infrastructure and fostering self-organization, is a crucial step in building more resilient and active Roma communities.

Keywords: Roma community, discrimination, identity, community, stigmatization, strategy, infrastructure, social inclusion, education, national minorities

How to cite:

Polivko, L. (2023). Social-pedagogical aspects in working with Roma communities. ScienceRise: Pedagogical Education, 4 (55), 15–20. doi: <http://doi.org/10.15587/2519-4984.2023.289914>

© The Author(s) 2023

This is an open access article under the Creative Commons CC BY license hydrate

1. Вступ

Ромська спільнота, що має довгу історію і багатий культурний спадок, завжди привертала увагу дослідників та громадських діячів у багатьох країнах світу. Вона відзначається своєрідністю та унікальністю в багатьох аспектах, включаючи мову, традиції, релігію, історію і спосіб життя. Однак, на жаль, ромська спільнота також стикається із численними соціальними та економічними викликами, які впливають на якість їхнього життя та можливості для особистого розвитку. У зв'язку з цим, робота з ромськими спільнотами має важливе соціально-педагогічне значення, яке передбачає комплекс заходів та стратегій, спрямованих на поліпшення якості життя ромів, підвищення рівня освіти серед дітей і молоді, а також сприяння їхньому соціальному включенню та вдос-

коналенню спільного життя в суспільстві з більшими можливостями та з урахуванням соціальної інклюзії. Відповідно визначення кращих практик та стратегій при роботі з ромськими спільнотами можуть сприяти покращенню життя ромських громад та сприяти їхньому інтегруванню в різноманітні сфери суспільного життя.

2. Літературний огляд

Робота ґрунтується на аналізі науково-методичної літератури, методичних посібників, наукових статей, періодичних видань та напрацювань сучасних та попередніх вчених і дослідників. Попередники у цій галузі провели дослідження, які охопили соціокультурний контекст ромської спільноти, освітні можливості, соціальну інтеграцію та пробле-

ми стигматизації та дискримінації. Це було важливим для розробки більш ефективних підходів до соціально-педагогічної роботи з ромськими громадами та покращення їхнього становища в суспільстві.

Наведені результати дослідження авторів П. Габрина і М. Токара демонструють нам аналіз формування управлінської культури серед ромської спільноти. Основна мета такого дослідження, полягає у визначенні особливостей, чинників, які впливають на процес формування управлінської культури в ромському середовищі [1].

В іншому дослідженні науковця П. Габрина аналізується, як воєнний стан в Україні впливає на життя та умови перебування ромських внутрішньо-переміщених осіб. Розглядаються проблеми, пов'язані з організацією та управлінням допомогою, адаптацією та соціальною підтримкою для цієї групи. Аналізується специфіка регіонального контексту Закарпаття та його вплив на проблеми ромських внутрішньо-переміщених осіб [2].

Враховуючи, що дослідники приділяють увагу соціокультурним та міграційним процесам, невирішеними залишаються питання, пов'язані з наданням відповідних послуг особам ромських спільнот та відповідної соціальної підтримки на різних рівнях.

Варіантом подолання відповідних труднощів може бути впровадження посад посередників, робота яких буде спрямована виключно на інтеграційні та адаптаційні процеси ромів. Саме такий підхід розглядає в своїй роботі Л. Полівко, де аналізує роль посередників у взаємодії з ромською національною спільнотою. Значущу увагу науковиця приділяє ролі посередників при взаємодії з такою категорією населення з урахування культурних особливостей ромської спільноти в соціальній роботі, а також стверджує про ефективність впровадження таких фахівців. В науковій роботі Л. Полівко надає практичні поради щодо використання посередників у роботі з ромськими громадами [3].

Однак, впровадження посередників це не єдиний вихід для роботи з ромськими спільнотами. Тому Л. Полівко досліджує й соціально-психологічні аспекти взаємодії ромської громади з більшістю в суспільстві. У монографії аналізуються психологічні чинники та проблеми, які впливають на включення ромської спільноти у соціальне життя та розвиток ромських громад [4].

Також важливим аспектом при розгляді питань включеності ромів у суспільні ніші відводиться й освіті. Відповідно К. Лабаш досліджує аналіз освітньої ситуації серед дітей з ромського населення. Автором здійснено аналіз доступу ромських дітей до освітніх закладів та надана оцінка наявності перешкод, які можуть впливати на їхню участь в навчанні з аналізом поточних та майбутніх тенденцій у сфері освіти для ромських дітей [5].

У дослідженні Т. Winman розглядається роль соціальної педагогіки у навчанні студентів ромської національної приналежності та її можливість служити культурним посередником для полегшення їхньої освітньої інтеграції [6]. А в дослідженні М. Koleva аналізується роль освітнього середовища у підтримці соціального розвитку дітей ромської національної

приналежності. Авторка розглядає аспекти створення освітнього середовища, яке сприяє соціальному розвитку ромських дітей та їх включенню в освітній процес [7].

Незважаючи на низку досліджень, які допомагають з'ясувати основні потреби осіб ромської спільноти, виділити перешкоди, що не сприяють їхній соціальній інтеграції водночас виділити й сприятливі чинники для розвитку ромських громад все ж лишаються невирішені частини досліджуваної проблеми, які потребують подальших наукових досліджень, які мають містити методи взаємодії з ромськими спільнотами. Все це дає підстави стверджувати, що доцільним є проведення дослідження, присвяченого оптимальним методам та підходам для ефективної співпраці з ромськими громадами, а також виокремлення тих соціально-педагогічних аспектів, які допоможуть ромським спільнотам бути повноцінними учасниками суспільного розвитку.

3. Мета та завдання дослідження

Метою дослідження є аналіз наявних стратегій та підходів до роботи з ромськими громадами з метою формування рекомендацій щодо покращення їхнього соціального статусу, включеності в суспільство та поліпшення їхньої якості життя.

Завдання дослідження передбачають:

1. Визначення особливостей ромської культури.
2. Аналіз процесів розвитку ромських громад, зокрема, їхньої інтеграції в українському суспільстві.
3. Формування соціально-педагогічних рекомендацій та стратегій інтеграції ромських громад у суспільство.

4. Матеріали і методи

У роботі використані методичні посібники, наукові статті, періодичні видання, що відображають соціально-педагогічні аспекти роботи з ромськими спільнотами. Методи дослідження в роботі використані такі: пошуковий по наявній методичній та науковій літературі з аналізом розглянутого матеріалу; з'ясування причинно-наслідкових зав'язків (використаний при аналізі причин стигматизації та дискримінації ромів); метод інклюзивного підходу (використаний для формування інклюзивних програм та методик навчання ромських дітей та дорослих); аналіз документації та результатів діяльності дослідників з проблеми проведеного дослідження; метод конкретизації (вказано кількість ромів, що проживають на території України).

5. Результати дослідження та їх обговорення

У великому спектрі соціокультурних контекстів, що існують в сучасному суспільстві, ромська спільнота виділяється своєю унікальною культурною та соціальною природою. Розуміння цього контексту є надзвичайно важливим для соціальних та педагогічних практик, які працюють з ромськими спільнотами.

Історія ромської спільноти є складною і пов'язаною з численними міграціями, переслідуваннями та адаптацією до різних соціокультурних умов. Роми (або, як їх можуть називати, цигани), походять

зі Середнього Сходу та були відомі своєю номадичною культурою. Їхні міграції привели їх до різних куточків Європи, де вони зазнали різних ступенів інтеграції та відчули вплив різних культур.

Ромська культура має власні традиції, що відображаються в музиці, танцях, різноманітних ремеслах та гостинності. Музика є центральним аспектом ромської ідентичності, і вона відіграє важливу роль у їхньому спілкуванні та самовираженні. Ромські сім'ї часто дотримуються традиційних ролей та вірять у важливість родини як основи суспільства. Незважаючи на те, що роми мають власну мову, відому як романі, їм часто доводиться спілкуватися мовами країни, в якій вони проживають. Мовна ситуація може бути досить складною, і розуміння цього аспекту є важливим для ефективного спілкування та надання різноманітних послуг.

Розуміння соціокультурного контексту ромської спільноти є ключовим для успішної роботи з цією групою. Це допомагає створити програми та послуги, які враховують їхні унікальні потреби та сприяють їхній інтеграції та розвитку в сучасному суспільстві [8].

Незважаючи на багатогранність історичної спадщини, роми часто стикаються з рядом специфічних викликів, таких як соціальна відчуженість, високий рівень безробіття, низький рівень освіти, відсутність умов для проживання, чи навіть відсутність житла, а також дискримінація на основі етнічності. Ці проблеми вимагають спеціальних підходів та програм для покращення життя ромських спільнот.

Один з основних чинників, що впливає на розвиток ромських громад є відсутність можливості до якісної та доступної інфраструктури. Адже, ромські громади часто стикаються з обмеженим доступом до водопостачання, каналізації, електроенергії та інших комунальних послуг. Брак житла та надходження відходів стають проблемами, що впливають на якість життя та гігієну.

Розвиток інфраструктури передбачає будівництво і покращення наявної інфраструктури. Відповідно покращення життєвих умов ромських громад полягає не лише у забезпеченні фізичної інфраструктури, але й має передбачати соціальний компонент. Важливо забезпечити доступ до житла в гідному стані, подолати боротьбу з незаконними забудовами, що часто виникають у ромських таборах, забезпечити доступ до ефективної та стійкої інфраструктури водопостачання та каналізації, що сприяє покращенню санітарних умов. Доступ до відповідної освіти та охорони здоров'я також є ключовими аспектами покращення життя ромських громад. Наприклад, побудова шкіл та дошкільних закладів, поліклінік та лікарень у ромських громадах може покращити доступ до освіти та медичних послуг. Зокрема, розвиток житла, якісна освіта та медична допомога можуть сприяти підвищенню рівня життя ромської спільноти та зменшенню соціальної відчуженості. Крім того, програми зайнятості та підтримки підприємництва можуть сприяти економічному розвитку ромських громад.

Розвиток самоорганізації ромських громад грає важливу роль у їхньому розвитку та впливає на стабільність та стійкість спільноти. Залучення ромів

до прийняття рішень щодо розвитку їхніх громад може підвищити їхню активність та зацікавленість у покращенні умов життя. Організація ромських громадських рад і асоціацій може сприяти об'єднанню зусиль і спільному розвитку [9].

Важливим складником та проблемним питанням ромської спільноти є можливість та доступ до якісної освіти. Ромська спільнота є однією з найбільших та найменш привілейованих етнічних груп у Європі. Історично роми стикалися з соціальною відчуженістю, низьким рівнем освіти, високим рівнем безробіття та дискримінацією на різних рівнях. Діти та молодь з ромських спільнот часто опиняються в уразливому становищі та мають обмежений доступ до якісної освіти [6].

Згідно з проведеним в Україні соціологічним опитуванням у 2015 році, виявлено, що значна частина ромів (23%) не володіє навичками читання та письма, що має негативний вплив на їх рівень життя. Крім того, 24% респондентів не мають жодної освіти, а найбільш розповсюдженою серед них є неповна середня освіта (37,2%). Лише незначна частка ромів (1%) отримала або отримує вищу освіту. З інших джерел надходять дані, які свідчать про те, що лише 6% ромів України здобули професійно-технічну, або повну загальну середню освіту, тоді як понад 90% не отримали повної освіти в навчальних закладах.

Сьогодні в Україні існує понад 90 ромських національно-культурних товариств. Основні завдання яких полягають у відродженні ромської мови, культури, традицій і освіти. Серед пріоритетних напрямків діяльності ромських громадських організацій є максимальне залучення дітей ромської національності до навчання в загальноосвітніх закладах середньої освіти [9].

Гарантування доступу до освіти для дітей та молоді з ромських спільнот є важливим етапом у забезпеченні рівних можливостей та подоланні соціальної відчуженості та дискримінації. Освіта має вирішальне значення для розвитку особистості, інтеграції у суспільство, та побудови стабільної кар'єри.

Один із способів гарантування доступу до освіти для ромських дітей та молоді є створення спеціальних освітніх програм, спрямованих на врахування їхніх потреб та особливостей. Ці програми можуть містити додаткову підтримку вчителів, які працюють з учнями ромської національності, а також інтерактивні методи навчання, які враховують культурні особливості та досвід ромської спільноти. Важливо також забезпечити доступ до навчальних матеріалів та ресурсів.

Часто діти з ромських спільнот мають обмежений доступ до освіти через відсутність необхідних документів, таких як свідоцтво про народження. Це стає перешкодою для їхнього реєстрації в школі відповідно отримання освіти. Для боротьби з цією проблемою необхідно розробити спеціальні програми та послуги, спрямовані на отримання необхідних документів для дітей з ромських спільнот.

Інклюзивна освіта є ключовим аспектом, що гарантує доступ до освітніх послуг – навчання всіх учнів, незалежно від їхніх особливостей, національностей та переконань. Це допомагає зменшити соціально-

льну відокремленість та сприяє взаєморозумінню та толерантності [10].

Важливо також зосередитися і на демографічних показниках такої спільноти. Зауважимо, що станом на 2021 рік, наближеними до реальних даних щодо кількості ромів, які проживають в Україні, можна вважати цифри від 200 до 400 тис. осіб. За розрахунками активіста товариства «Гідність» В. Човки, з них у Закарпатській області проживало від 65 до 75 тис. осіб. Очевидно, що ці цифри скоригувались з початком російської агресії у бік зменшення. Цьому негативно сприяють проблеми внутрішньо переміщених осіб ромської національності в умовах воєнного стану в Україні, а також масова еміграція ромів за кордон [2].

За останні роки увага до ромів, як органічної етноспільноти в полікультурному просторі України, успішно синергувала старання ромських громадських активістів, неурядових організацій та органів публічної влади. Реалізація схваленої 28 липня 2021 р. «Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року» на урядовому рівні покладена на Державну службу з етнополітики та свободи совісті, а також Міністерство культури та інформаційної політики. Одним із принципів цієї Стратегії є «співпраця органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з громадськими об'єднаннями ромської національної меншини під час вирішення питань, що стосуються інклюзії ромської національної меншини». Цьому сприяли й правозахисні ініціативи ЄС [1].

На думку Л. Полівко в Україні поки недостатньо підготовлених фахівців, які можуть ефективно здійснювати соціальну роботу з ромськими спільнотами. Більшість спеціалістів мають обмежені знання щодо цієї групи населення, і багато з них навіть не мають базового розуміння особливостей, традицій і звичаїв ромської культури. Щоб здобути необхідні знання для роботи з ромськими громадами і стати компетентними посередниками між ромами та соціальними установами, фахівцям потрібні додаткові курси підвищення кваліфікації. Ці курси мають надати їм не лише теоретичні знання, але й практичні навички, інструменти та стандарти для надання соціальних послуг з урахуванням особливостей роботи з національними спільнотами, зокрема з ромськими [3].

Результати нашого дослідження є схожими з висновками науковців (П. Габрина, М. Токара, К. Лабоша, Л. Полівко), які вказані в літературному огляді. З даних результатів випливає, що забезпечення інтеграції ромських громад у суспільство вимагає комплексного підходу, що враховує соціальні, економічні та культурні аспекти. Також соціально-педагогічні стратегії грають важливу роль у цьому процесі, що спрямовані на поліпшення якості життя ромської спільноти та її інтеграцію у різноманітні сфери суспільного життя.

Інклюзивна освіта є однією з ключових стратегій. Для цього необхідно створити інклюзивні навчальні середовища, де ромські діти можуть навчатися разом із своїми однолітками. Важливо також надавати педагогічну підтримку вчителям для ефективної

роботи з учнями ромської національності та розробляти спеціальні програми, які враховують їхні потреби та особливості.

Професійна підготовка та зайнятість грають ключову роль у покращенні економічного становища ромської спільноти. Для досягнення цієї мети, потрібно розробляти професійні програми, спрямовані на навчання навичкам, які відповідають потребам ринку праці, а також створювати програми підтримки зайнятості для ромських громадян.

Соціокультурна інтеграція містить підтримку збереження та розвитку ромської культури, мови та традицій. Це може бути досягнуто через організацію культурних заходів, фестивалів та виставок, а також за допомогою програм, спрямованих на сприяння взаєморозумінню між різними культурами.

Забезпечення прав та запобігання дискримінації важливо для формування справедливості та рівності, а це надання доступу до правової підтримки та захисту прав, а також впровадження програм та законодавчих ініціатив, спрямованих на запобігання дискримінації на етнічних підставах.

Соціальна підтримка та медична допомога грають важливу роль у покращенні якості життя ромської спільноти. Для цього необхідно забезпечити доступ до соціальних служб, які надають підтримку сім'ям та дітям, а також до якісної медичної допомоги та медичного страхування.

Участь у громадському житті важлива для зміцнення громадянської активності та участі ромської спільноти в громадському житті. Це може бути досягнуто через підтримку участі ромської спільноти у місцевих громадських органах та розвиток громадських організацій, які відстоюють інтереси ромської спільноти та здійснюють соціальний контроль.

Усі ці стратегії повинні бути розроблені та впроваджені з урахуванням контексту та потреб конкретних ромських громад та базуватися на партнерстві між урядовими органами, громадськими організаціями та самою ромською спільнотою [4].

Робота з ромськими спільнотами у сфері соціальної педагогіки є складною та многогранною. Додаткові дослідження можуть глибше розкрити різні аспекти цієї теми та сприяти покращенню стратегій роботи з ромськими спільнотами.

Дослідження можуть спрямовуватися на оцінку та аналіз інклюзивних програм для ромських дітей та їх вплив на академічні результати та соціальну інтеграцію; аналіз впливу гендерних ролей на життя ромських жінок та чоловіків та їхню участь у різних сферах; вивчення стереотипів та стигматизації, які можуть ускладнювати соціальну інтеграцію ромської спільноти. Дослідження можуть розглядати наслідки глобальних тенденцій для ромських спільнот, зокрема міграційних процесів [7].

Майже кожна людина в Україні і практично кожна сфера суспільства відчули вплив війни. Військова агресія з боку росії стала загрозою для всіх громадян України, і немає жодної групи, яка б не відчула наслідки цієї небезпеки. Не можна виділяти окремі верстви або категорії населення, які були б неуразливими перед війною. Зокрема, й ромська національна спільнота також опинилася в складній ситуації. Тому

дуже важливо, щоб навіть під час воєнних подій питання прав та безпеки вразливих груп і меншин не втрачали актуальності і не виходили із фокусу при розгляді проблем, пов'язаних із війною в Україні.

Отримані наукові результати в сфері соціально-педагогічної роботи з ромськими спільнотами мають значущі практичні імплікації. Вони служать фундаментом для розробки та впровадження науково обґрунтованих стратегій та програм, спрямованих на покращення життєвих умов і соціальної інтеграції ромських громад. Ці результати дозволяють підвищити ефективність соціально-педагогічних інтервенцій, сприяють активній участі ромських громад у суспільному житті, а також спрямовані на забезпечення рівних можливостей та захисту прав цих громадян.

Подальші дослідження в галузі соціально-педагогічної роботи з ромськими спільнотами повинні бути спрямовані на глибокий аналіз культурного контексту та вивчення його впливу на соціально-педагогічні практики. Окрема увага може приділятися гендерним аспектам у взаємодії ромських спільнот. Також можлива оцінка ефективності інклюзивної освіти для ромських дітей, а також розробка більш досконалих стратегій психосоціальної підтримки для ромських громад. Дослідження взаємозв'язків із суспільством та моніторинг ефективності програм також залишаються актуальними напрямками досліджень з метою покращення практичного впливу на ромські спільноти.

6. Висновки

1. Розуміння соціокультурного контексту ромських спільнот, а також врахування їхніх потреб та викликів є ключовими аспектами для ефективної роботи з цією громадою. Водночас розуміння культурних та історичних особливостей ромської спільноти сприяють швидкій інтеграції та включеності ромських спільнот в життя громади.

2. Робота з ромськими спільнотами вимагає уваги до численних соціально-педагогічних аспектів. Зокрема виділено найбільш типові в контексті нашого дослідження, які безпосередньо впливають на розвиток ромських громад, а це:

– якісна та доступна інфраструктура – доступ до житла, забезпечення доступу до водопостачання та каналізації, будівництво нових будинків, або покращення наявних;

– доступ до освітніх послуг – доступні та адаптовані освітні програми, що враховують особливості дітей та дорослих ромської національності;

– соціальна педагогіка повинна бути спрямована на розвиток ромських спільнот, сприяючи їхньому самовизначенню та самореалізації;

– доступ до медичних послуг – формування здорової нації відповідно до потреб кожної окремої особистості;

– доступ до програм зайнятості – здійснення професійної підготовки.

Важливо підтримувати їх у побудові стабільного соціального та економічного статусу; залучення до прийняття рішень на рівні громади; збільшення кількості спеціалістів/фахівців для роботи з ромськими спільнотами.

3. Практичне значення цього дослідження полягає у можливості розробки соціально-педагогічних рекомендацій та стратегій інтеграції ромських громад у суспільство. Відповідно такі стратегії можна відобразити через програми та ініціативи (інклюзивні програми, професійні програми щодо навчання та перекваліфікації, програми спрямовані на соціокультурну інтеграцію, програми соціальної підтримки та медичної допомоги, ініціативи з долученням осіб з ромських спільнот в громадську активну нішу), які спрямовані на покращення якості життя ромських громад, підтримку їхньої соціальної інтеграції та культурного відродження. Такі програми мають передбачати комплексний підхід з урахуванням соціальних, економічних та культурних аспектів. Дослідження також підкреслює важливість зменшення стигматизації та дискримінації на основі етнічності та сприяє більш справедливому та інклюзивному суспільству. Водночас підтримка розвитку ромських громад на місцевому рівні, включаючи інфраструктуру та самоорганізацію, є важливим кроком у створенні більш життєздатних та активних ромських спільнот.

Конфлікт інтересів

Автор декларує, що не має конфлікту інтересів стосовно даного дослідження, в тому числі, фінансового, особистісного характеру, авторства чи іншого характеру, що міг би вплинути на дослідження та його результати, представлені в даній статті.

Фінансування

Дослідження проводилося без фінансової підтримки.

Доступність даних

Рукопис не має пов'язаних даних.

Література

1. Габрин, П. (2022). Організаційно-управлінські проблеми ромських внутрішньо-переміщених осіб у Закарпатській області в умовах воєнного стану в Україні. Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті російсько-української війни. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 197–200.
2. Габрин, П. В., Токар, М. Ю. (2023). Деякі аспекти формування особливостей управлінської культури у Ромів: на прикладі Закарпатської області України. Ефективність державного управління: 3 (72), 9–14. <https://doi.org/10.36930/507201>
3. Полівко, Л. Ю., Ярошенко, А. О. (2017). Посередництво як форма соціальної роботи з національною меншиною ромів. Соціальна робота в Україні: теорія і практика, 1-2, 75–82.
4. Полівко, Л. Ю.; Ярошенко, А. О. (Ред.) (2018). Соціально-психологічні аспекти включення ромської громади в соціальну взаємодію. Соціальна політика сучасного українського суспільства: соціально-захисний контекст. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 167–175.
5. Лабощ, К. (2019). Особливості освіти дітей ромського населення: сучасний стан, проблеми та тенденції розвитку. Соціологія та соціальна робота в умовах національних та регіональних викликів. Ужгород: Говерла, 56–57.

6. Winman, T. (2018). The cultural brokering power of social pedagogy in education for Roma students. *Nordic Social Work Research*, 9 (1), 5–17. <https://doi.org/10.1080/2156857x.2018.1463284>
7. Koleva, M. (2020). Educational Environment – A Social Project of Support for the Social Development of a Roma Child. *Open Journal for Educational Research*, 4 (1), 67–76. <https://doi.org/10.32591/coas.ojer.0401.05067k>
8. Коробка, Л., Васютинський, В., Вінков, В. (2022). Підтримка стигматизовуваних меншин: соціально-психологічні технології. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 178.
9. Youth in action and the Roma community. Inclusion of diversity, 33. Available at: <https://www.salto-youth.net/downloads/4-17-1799/Booklet%20Youth%20in%20Action%20and%20the%20Roma%20Community.pdf>
10. The innovatory practices in the field of education of Roma children. Council of Europe, 40. Available at: https://www.coe.int/t/dg4/education/roma/Source/GoodPractice_EN.PDF

Received date 06.06.2023

Accepted date 18.07.2023

Published date 31.07.2023

Лариса Юрійвна Полівко, Кандидатка психологічних наук, доцентка, кафедра соціальної роботи, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 60, м. Київ, Україна, 01033

E-mail: polivkoly@gmail.com